

ЯКОВЕНКО Роман Валерійович
кандидат економічних наук

**ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ІННОВАЦІЙНОЇ
СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА НАЦІОНАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ**
(доповідь на Круглому столі на тему „Регіональна інноваційна стратегія
та сталий економічний розвиток”. 25 травня 2012 р., м. Київ)

Шановна президія, шановні присутні! Ми живемо в час епохальних економічних та цивілізаційних зрушень. З одного боку, ми виходимо на траєкторію інформаційної організації суспільного виробництва, за якої визначальним фактором виробництва стає інформація, з іншого боку має місце скорочення кількості досі необхідних природних ресурсів та зростання чисельності населення земної кулі.

Зростання продуктивних сил на основі науково-технічного прогресу зумовило суттєве підвищення продуктивності праці суспільного виробництва, ефективності економіки, що істотно змінило характер праці та умови життя. Наростання кількісних змін у складових життєдіяльності людини призвело до глибоких якісних зрушень. В індустріальну епоху панувало матеріальне виробництво, яке спрямовувалось на задоволення матеріальних потреб населення. Поряд із матеріальним виробництвом існувала сфера послуг, яка забезпечувала задоволення соціально-культурних потреб. Але, як ступінь її розвитку, так і вплив на життя людей був обмеженим, зокрема у розрізі якості задоволення цих потреб.

Науково-технічна революція другої половини ХХ ст. значно пришвидшила розвиток суспільного виробництва. Водночас з істотним зростанням його обсягів відбулась докорінна зміна його структури. Пануючого стану набула сфера послуг: освіта, наука, медичне обслуговування, культура, соціальне забезпечення, тобто галузі, які безпосередньо впливають на розвиток людини, зростання її освітнього, професійно-технічного і культурного рівнів, охорону здоров'я, умови і тривалість життя. Людина зі звичайного фактора виробництва поступово перетворюється у творчу силу, здібності і сили якої визначають розвиток економіки та суспільства.

Становлення нового інформаційного технологічного способу виробництва, інформації та знань як нового виробничого ресурсу, який, будучи формою реалізації та примноження розумового потенціалу людини, визначає утвердження інноваційного типу розвитку, інтелектуалізацію виробництва та праці. Нова техніка і технологія змінюють характер праці, поряд з продуктивними якостями зумовлюють дедалі ширший розвиток і використання громадянських, соціальних та духовних якостей людини. Інтелектуалізація виробництва не лише передбачає високий освітньо-кваліфікаційний та культурний рівень працівників, але й докорінно змінює їх становище у виробництві та суспільстві.

Відтак, поняття „людський потенціал” відкриває широкі можливості для розкриття змін, що відбуваються у розвитку людини, в її місці та ролі у виробництві й суспільстві.

Поняття „людський потенціал” нове, воно породжено досягненнями у просуванні людства від „людини економічної” до „людини творчої”. Ще донедавна панувала „людина економічна”, це знаходило вираз у науковій розробці матеріальних інтересів, матеріальних потреб, товару „робоча сила” і його вартості, відтворенні робочої сили, трудового потенціалу тощо.

З перетворенням інформації і знань у якісно новий фактор виробництва інтелектуалізація праці не лише підносить освітній та професійний потенціал людини, а й змінює її місце і роль у виробництві та суспільстві. Поряд з економічними, продуктивними якостями людини істотно зростають її особисті та громадянські якості (соціальні, духовні, психологічні тощо). Володіння знаннями і вмінням їх реалізовувати у процесі виробництва змінює не лише становище людини у виробничому процесі, але й підносить її громадянську активність.

Стратегічною ідеєю збалансованого розвитку можна визначити збереження біосфери, як середовища життєдіяльності нинішніх і майбутніх поколінь на основі досягнення збалансованості соціально-економічного та екологічного розвитку, покращення якості життя населення і стану природи. Діалектична єдність людини і природи в системі суспільних, в тому числі й економічних відносин, є одним з головних об’єктів філософського дослідження, що свідчить про глибину зазначеної проблематики.

Збільшення чисельності населення викликає кількісне зростання його потреб. В умовах ринкової економіки таке зростання трансформується у збільшення обсягів виробництва, яке супроводжується, різною мірою, підвищенням рівня забруднення довкілля. Замість традиційної економічної ефективності необхідним стає розгляд критерію соціально-еколого-економічної ефективності.

Етичні принципи взаємодії з природним середовищем змінюються в процесі розвитку людства, суспільної свідомості та економічного світосприйняття, але, в обов’язковому порядку, вони мають включати до себе:

- сприйняття природи не лише як оточуючого середовища, а й як елементу фізіологічної та духовної складової людського існування;
- використання природних ресурсів як фактору розвитку Землі та Всесвіту, а не лише людини тощо.

Однією з нетипових рис людства, як представника земної фауни – є його спроможність до самознищення, системне виготовлення засобів для винищення собі подібних або для ускладнення їх життя. Частково, таку винятковість можна пояснити підсвідомим розумінням економічного закону обмеженості ресурсів і зростання потреб.

Значний вплив на смертність населення має забруднення навколишнього природного середовища. У областях, де сумарні показники забруднення у 1,5 раза вищі від загальнодержавних (Луганська, Донецька,

Дніпропетровська) загальна захворюваність населення у 2 рази вища від середньодержавного рівня. На стан відтворення населення впливає, значною мірою, забруднення території України радіоактивними елементами. Майже 4 млн. осіб проживають на території радіоактивного забруднення. Це впливає на погіршення показників відтворення населення. Для цих територій (Чернігівська, Київська, Житомирська області) характерні найгірші демографічні показники.

Соціально-економічна природна цього явища полягає у відсутності урахування негативного ефекту екстерналій та державного контролю за рівнем шкідливих викидів, короткострокової мотивації керівників підприємств щодо отримання прибутків без урахування екологічних наслідків виробництва, відсутності державної політики відселення людей з територій забруднених радіацією та механізму екологічного відновлення таких територій.

За даними російських демографів, забруднення довкілля сприяє скороченню інтегрального показника – очікуємої тривалості життя населення. У результаті наукових досліджень встановлено, що приблизно на 50% здоров'я людини визначає її спосіб життя. Негативно позначається на формуванні здоров'я і несприятлива екологічна ситуація, зокрема забруднення повітря, води, ґрунту, а також складні природнокліматичні умови (внесок цих чинників – до 20%). Істотне значення має стан генетичного фонду популяції, схильність до спадкових хвороб. Це ще близько 20%, які визначають сучасний рівень здоров'я населення. Охорона здоров'я населення займає при цьому до 10%.

Аналізуючи таку ситуацію, залежність стану здоров'я можна виразити математично, проте ця формула матиме вірний характер лише для України на нинішньому етапі.

$$Z = 0,5 S + 0,2 K + 0,2 G + 0,1 M \quad (1)$$

де S – спосіб життя;

K – природно-кліматичні умови;

G – генофонд;

M – стан охорони здоров'я;

Z – здоров'я.

Серед додаткових важелів впливу на екологічні процеси, як чинника відтворення людського потенціалу можна назвати:

- створення системи державних закупівель екологічно чистої та безпечної продукції або продукції створеної за допомогою екологічної технології за цінами, що суттєво перевищують аналогічні зразки з урахуванням державних пріоритетів;

- створення довгострокової програми лізингу очисних споруд із відповідним правовим та інституціональним забезпеченням;

- сприяння конкурентним перевагам „екологічної” продукції з метою витіснення з ринку товарів, несприятливих для розвитку людини;

- визначення „виделки” оподаткування в залежності від рівня безпечності господарської діяльності не лише для приватних, а й для державних підприємств;

- розширення кола державних видатків, спрямованих на екологізацію виробництва та пропаганду екологізації споживання.

До пріоритетних завдань в сфері охорони довкілля ми відносимо:

- екологізацію суспільних відносин;

- збереження природного середовища не лише в якості джерела природних виробничих ресурсів, а й як чинника, що здійснює вплив на інтенсивність процесів відтворення людського потенціалу;

- сприяння екологічному розвитку великих міст, як територій, чисельність населення яких зростає за рахунок міграційного приросту;

- уникнення надмірної урбанізації, як чинника, що здійснює вплив на рівень екологічного забруднення та позбавляє сільське господарство відповідного трудових ресурсного наповнення;

- уникнення негативних екстерналій як на міжрегіональному, так і міжнародному рівні, створення позитивних витрат переливу, наприклад піклування керівників підприємств про території, що оточують виробництво;

- удосконалення екологічного законодавства з метою уникнення надмірного забруднення територій підприємствами та окремими громадянами, розробка екологічних податків та екологічних дотацій;

- впровадження плати за користування природних ресурсів з метою обмеження їх використання та підвищення ефективності їх застосування (особливо невідновлювальних);

- розвиток державних програм з утилізації викидів, їх повторного використання,

- розвиток біоенергетики та відмова від застосування нафтопродуктів з метою зменшення рівня забруднення територій та зменшення собівартості виробництва;

- створення економічного механізму переробки побутового сміття та залучення до цього приватного сектора;

- збільшення частки ВВП, що виділяється на охорону довкілля до рівня 5-7%, чіткий контроль за його використанням та унеможливлення корупції та тінізації освоєння бюджетних коштів;

- розробка альтернативних джерел енергетики (сонця, вітру, землі тощо).

Відтак, інтенсивне економічне зростання в сучасних умовах повинно здійснюватись за рахунок творчої та інтелектуальної праці, без заподіяння шкоди довкіллю та при максимальній реалізації здібностей людини у виробничій сфері, тобто через стратегію розширеного відтворення людського потенціалу.

Особливо гостро ця проблема стоїть в умовах формування в нашій державі громадянського суспільства та незалежності мислення, відсутності

національної ідеї та стратегії національного розвитку, зрозумілих перспектив подальшого поступу нашої країни.

Такі явища мають місце на загальному фоні низького рівня розвитку продуктивних сил, відсутності мотивів до зростання продуктивності праці на основі підвищення рівня освіти та самоудосконалення окремим громадянином, обмеженості соціальних перспектив. Окреслений спектр наявних ускладнень створює дуже складне середовище як для наукового пошуку, так і для формування комплексної економічної політики у цьому напрямі.

„Людина економічна”, в абстрактному вигляді, завжди буде прагнути до зростання рівня власної заможності за умови наявності певного обсягу розумових здібностей та набутого досвіду, буде націлена на посилення власного інтелекту і творчої складової особливості. Саме таким чином відбуватиметься переростання „людини економічної” в „людину творчу”. При цьому не можна сказати, що homo economicus, як ментальний тип із властивим йому способом мислення та світосприйняттям, при цьому зникне остаточно. „Людина творча” враховуватиме позитивні складові homo economicus: прагматизм, самоповагу, спроможність співставляти витрати та зиски. Посилення цих властивостей досягатиметься лише з урахуванням національно-ментальних рис мешканців визначених територій.

Перевірка на практиці концепції людського потенціалу, буде спрямована на визначення подальших перспектив творчої праці у створенні суспільного продукту України, розробку методів індикативного планування такої діяльності, розвиток нової системи мотивації творчості. Одним із безпосередніх чинників зростання продуктивності використання населенням виробничого часу та дозвілля є національно-патріотичне виховання, яке має бути обов'язковою складовою процесу інформатизації населення.

Дякую за увагу!